

הערכה שנתית 2024 – מצב העם היהודי בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר

22/09/2024

התמונה הגיאופוליטית 2024

אבי גיל

הטבח הנורא שביצע חמאס ב-7 באוקטובר 2023 והמלחמה שהוצתה בעקבותיו הפכו את השנה החולפת לשנת מפנה בתמונת המצב הגאופוליטי של ישראל והעם היהודי. המלחמה טרם תמה בזמן כתיבת דברים אלו (ראשית ספטמבר 2024), אך רישומיה המדאיגים ניכרים על פני מכלול רכיבי החוסן הלאומי: הביטחון, הכלכלה, הסולידריות הפנימית, מעמדה הבינלאומי של ישראל ועוצמתו של המשולש האסטרטגי: ירושלים-ווינגטון-יהדות ארצות הברית.

מתקפת החמאס התרחשה בעיצומו של משבר פנימי בישראל, שהחל עם הצגתה של תוכנית ממשלתית לשינויים במערכת המשפט (ינואר 2023). המהלך עורר מחאה מתמשכת, שחידדה את השסעים החברתיים והפוליטיים בישראל, הביאה לכך שאנשי מילואים, ובכללם מאות טייסים, הזהירו כי יחדלו להתנדב לשירות אם הרפורמה תיושם ואף הובילה את ראשי מערכת הביטחון להתריע על כך שבעיני אויביה ישראל נחלשה ולכן הם עלולים להתפתות ולתקוף. השנה החולפת המחיישה את הסכנה שבמלחמה רב-זירתית, כאשר בה בעת חלה שחיקה בדימוי של צה"ל ושל מערך המודיעין גם בקרב ידידים וגם בקרב אויבים. בעזה מתנהלת מלחמה שמטרותיה, נכון לתחילת ספטמבר 2024, טרם הושגו. ישראל פגעה קשות בכוחו של חמאס, הרגה רבים מראשיו, אך עדיין לא הבטיחה שהארגון יאבד את שליטתו בעזה ושתימנע ממנו היכולת להשתקם ולשוב ולאיים על יישובי הדרום. גורלם הנורא של 101 החטופות והחטופים, חיים ומתים, שנותרו עדיין בידי חמאס מעיד אף הוא על כך שהיעד להשיבם הביתה לא הושג.

בצפון הארץ מתחולל עימות מול חיזבאללה, שהביא לנטישת יישובי קו העימות והפיכת 80 אלף תושביהם לפליטים בארצם. התגמול האיראני על הריגתו של מוחמד זאהדי, מפקד כוח קודס בלבנון ובסוריה, שינה את פני העימות בין ישראל לאיראן. אף שההתקפה האיראנית על ישראל בלילה שבין 13 ל-14 באפריל 2024 סוכלה בעיקרה, עצם העובדה שאיראן שיגרה משטחה לעבר ישראל מאות טילים וכטב"מים עמוסים ב-60 טונות חומר נפץ, היא עצמה מהווה שינוי קיצוני של כללי המשחק המציב לישראל אתגר ביטחוני מדאיג. התגובה המוגבלת של ישראל למתקפה התפרשה בעיני רבים כביטוי של חולשה וכשינוי במאזן ההרתעה מול איראן לרעתה של ישראל. החות'ים בתימן, המסתייעים בנשק איראני, מאיימים על כלי שיט ישראלים בים האדום, משגרים טילים לעבר ישראל ומשבשים את פעילותו של נמל אילת, ומיליציות שיעיות בעיראק, שלוחותיה של איראן, מצטרפות אף הן לירי הטילים. התגובה הישראלית הקשה – תקיפת הנמל בעיר אלי-חודיידה שבמערב תימן ב-20 ביולי 2024

– סימנה את הרחבת המערכה האזורית. המצב הביטחוני בשטחי יהודה ושומרון מעורער. היקף הפיגועים גדל מאוד, ולאחרונה נעשה שימוש מדאיג במכונות תופת. גורמי ביטחון מבטאים את חששם מהידרדרות לאינתיפאדה חדשה. צה"ל ושב"כ נאלצים להקצות כוחות רבים ולפעול בעוצמה כדי לבלום את ניסיונות חמאס ואיראן (המסייעת במימון ובהברחות אמל"ח) להצית גם חזית זו. התגברות האלימות של גורמים יהודיים בשטח מלבה את המתרחש. מגמה זו, שזוהתה עוד לפני פרוץ המלחמה, הביאה את דובר צה"ל, דניאל הגרי, להזהיר עוד ב-7 באוגוסט 2023 כי "הדברים האלה דוחפים אוכלוסייה אזרחית (פלסטינית) שאינה מחוברת לטרור – לעשות טרור". אזהרות אלה לא טופלו, ובחלוף שנה מצא לנכון ראש השב"כ רונן בר לשגר מכתב לראש הממשלה ושריו שבו התריע כי הטרור היהודי מתגבר וכי חל שינוי באופיו – "מפעילות ממוקדת וחשאית, לפעילות רחבה וגלויה. משימוש במצית, לשימוש באמצעי לחימה. לעיתים תוך שימוש באמצעי לחימה שחולקו על ידי המדינה כדין. מהתחמקות מכוחות הביטחון לתקיפת כוחות הביטחון. מהתנתקות מהממסד לקבלת הכשר מגורמים מסוימים בממסד". להתססת השטח תורמים גם מהלכים כמו זה של השר לביטחון לאומי איתמר בן גביר, שעולה למתחם הר הבית בעוד מאות יהודים מתפללים במקום, בניגוד לסטטוס קוו (13 באוגוסט 2024).

בחודשים שחלפו מאז 7 באוקטובר נשחקה התמיכה הבינלאומית בישראל: מעמדה הידרדר לשפל עמוק, והיא נתונה לביקורת קשה מצד טובי ידידיה, ובראשם ארצות הברית, שאף מעכבת, כאמצעי לחץ על ישראל, הספקת תחמושת. למרות הפגיעה ביחסי החוץ של ישראל, שלוש מדינות בלבד – בוליביה, בליז וקולומביה – ניתקו רשמית את יחסיהן עימה (לעומת 25 מדינות שעשו זאת בעקבות מלחמת יום הכיפורים). הסכמי השלום עם מדינות ערב נותרו אומנם על כנם, אך מתגלעים בהם סדקים. האנטישמיות גוברת, ומתרבים גילויי אלימות ועוינות נגד יהודים בתפוצות. בזירה המשפטית הבינלאומית מנהיגי ישראל מאוימים במעצר בגין "ביצוע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות". למלחמה הממושכת השפעה מזיקה גם על הכלכלה הישראלית: הוצאות הביטחון גדלות (נגיד בנק ישראל, פרופ' אמיר ירון, העריך ב-30 במאי 2024 כי עלויות המלחמה יגיעו ל-250 מיליארד שקל עד שנת 2025), שירות המילואים הממושך פוגע בעסקים, התיירות משותקת, חברות תעופה נמנעות מלטוס לישראל, ודירוג האשראי הבינלאומי הורד, בלוויית תחזיות לעלייה בגירעון ובלחצים האינפלציוניים.

זאת ועוד: האחדות הפנימית בטלטה, הפגנות נגד הממשלה מתקיימות תוך כדי המלחמה, וגורל החטופים ומחיר העסקה לשחרורם מידי חמאס משסעים את החברה הישראלית. ברקע הצורך הגובר של צה"ל בכוח אדם, אי-גיוסם של החרדים לצבא מעורר זעם ציבורי ומאיים על יציבות הממשלה. ממשלת החירום התפרקה בעקבות פרישת "המחנה הממלכתי" (9 ביוני 2024), וראשי "עוצמה יהודית" ו"הציונות הדתית" מאיימים על שרידות ממשלת נתניהו לנוכח אפשרות שעסקה להשבת החטופים תביא לסיום המלחמה בלי שהושגו היעדים שהממשלה הגדירה בתחילתה. בולטים גם היחסים העכורים בין ראש הממשלה בנימין נתניהו לשר הביטחון יואב גלנט, שתוקף פומבית את ראש הממשלה (16 במאי 2024) על סירובו לדון ביצירת חלופה פלסטינית לשלטון חמאס בעזה, ואשר בעקבות הרצח המזעזע של שישה חטופים בידי חמאס (1 בספטמבר 2024) קורא להפוך את החלטת הקבינט שיזם ראש הממשלה נתניהו – להותיר את צה"ל בציר פילדלפי – כדי לאפשר עסקה לשחרור כל החטופות והחטופים.

הפיצול הפנים-ישראלי מצא ביטוי חריף במאמר בניו יורק טיימס (26 ביוני 2024), שעליו חתמו אישים ישראלים (אהוד ברק, דויד גרוסמן ונוספים), שבו הם קראו למנהיגי הקונגרס האמריקאי לבטל את הזמנת נתניהו לנאום לפניהם בנימוק שהוא אינו מייצג את אזרחי ישראל.

בתמונה אפלה זו מנצנצות גם נקודות אור: המכות הקשות שצה"ל מנחית על חמאס; מבצעי סיכול ממוקד נגד ראשי הטרור המלמדים על תעוזה, יכולות ומודיעין יוצאי דופן המסייעים לשקם את ההרתעה הישראלית. בולטת במיוחד הייתה "מתקפת הביפרים" חסרת התקדים בהיקפה וחדשנותה – סדרת התפוצצויות של אלפי זימוניות ומאות מכשירי ווקי-טוקי של אנשי חיזבאללה בלבנון ובסוריה (17-18 בספטמבר 2024), ובהמשך חיסולם מן האוויר בביירות של מפקדי כוח העילית רדואן, ביניהם ראש מערך המבצעים של הארגון, איבראהים עקיל, (אלה הצטרפו לרשימת מחוסלים נרחבת הכוללת בין היתר את מפקד הזרוע הצבאית של חמאס מוחמד דף, ראש הלשכה המדינית של חמאס אסמאעיל הנייה, "רמטכ"ל" חיזבאללה פואד שוכר; ונוספים), ההתגייסות הנחושה של כוחות המילואים למלחמה; התארגנותה הספונטנית של החברה האזרחית לסייע לנפגעי מתקפת החמאס, לנוכח תפקודם הלקוי של מוסדות המדינה; אי-גלישה למלחמה אזרחית כוללת כפי שתכנן חמאס (מציאות שעלולה להשתנות בכל רגע); עמידתה של ארצות הברית לצד ישראל; העובדה שכוחות בינלאומיים בהובלת ארצות הברית נרתמו להתמודדות עם איומי החות'ים ופעלו – בסיוע מדינות ערביות – לבלימת המתקפה האיראנית על ישראל; היחסים בין יהודים לערבים בתוך ישראל שלא הידרדרו לעימותים אלימים; הסכמי השלום והסכמי אברהם שנותרו על כנם למרות ההתקררות ביחסים והביקורת הקשה המוטחת בישראל.

המלחמה בחמאס

מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר 2023 הביאה לאסון הנורא ביותר שחווה העם היהודי מאז השואה. ביום אחד נטבחו 1,200 ישראלים, ובכללם נשים וילדים, ו-252 נחטפו, חיים ומתים. הציבור הישראלי עבר זעזוע נורא; המקלט שנועד לתת ביטחון לעם היהודי הכזיב. הטבח האיום, שלוה במעשי אונס, שרפה וגילויי אכזריות חיתיים, החזירו את אימי הפוגרומים והשואה אל המציאות בהווה. ב-27 באוקטובר החלה הפלישה הקרקעית של צה"ל אל תוך רצועת עזה, ונקבעו מטרות המלחמה: מיטוט החמאס ככוח צבאי וכשלטון אזרחי והשבת החטופים. בד בבד עם המהלך הצבאי הישראלי החל חיזבאללה לשגר מלבנון רקטות וטילי נ"ט לעבר יישובי הצפון ובסיסי צה"ל. עימות זה לא גלש עד עתה למלחמה כוללת, אך הביא לנטישת עשרות אלפי אזרחים את בתיהם ולתחושת תסכול עמוקה עקב היעדר מענה ישראלי שיעצור את תוקפנותו של חיזבאללה. הדוברים הרשמיים הסבירו כי יש למקד את המאמץ במלחמה בחמאס וכי אין להישאב למלחמה רב-זירתית. ברוח זו, ישראל הבליגה עת ארוכה על הצטרפותם של החות'ים בתימן, בעלי בריתם של האיראנים, להתקפות עליה באמצעות שיגור טילים וכטב"מים וניסיונות פגיעה בכלי שיט בבעלות ישראלית הנעים בים האדום. מיליציות פרו-איראניות בעיראק אף הן משגרות מדי פעם טילים וכטב"מים לכיוון ישראל. ספינות מלחמה ומטוסי קרב של ארצות הברית ובריטניה נחלצו לסייע בסיכול מתקפות אלה.

ב-21 בנובמבר 2023, במהלך המלחמה, הוכרזה הפסקת אש שנמשכה כשבוע ואפשרה להוציא לפועל עסקה לשחרור 105 חטופים, רובם נשים וילדים. סוגיית החטופים נותרה פצע פתוח, מלווה בתהייה גוברת בקרב משפחות החטופים ואזרחים רבים בעניין סדרי העדיפות של הממשלה. הטענה שאין סתירה בין מטרות המלחמה ושהלחץ הצבאי יביא לשחרור החטופים הלכה ונשחקה ככל שחלף הזמן. ראש

המטה לביטחון לאומי, צחי הנגבי, חשף את הסתירה במטרות המלחמה כבר בראשיתה: "אין לנו כרגע דרך לנהל מו"מ עם אויב שאנחנו רוצים למחוק מעל פני האדמה" (14 באוקטובר 2023).

כאמור, בשעת כתיבת שורות אלה טרם הושגו יעדי המלחמה. לוחמי החמאס מוצאים מסתור ברשת מנהרות שהיקפה עצום. ראש הזרוע הצבאית של חמאס, יחיא סינוואר, מקיף את עצמו ככל הנראה בחגורה חיה של חטופים. נותרו בידי 101 מהם, חיים ומתים. המצב ההומניטרי ברצועה מידרדר, ממדי ההרג וההרס עצומים, ונטען כי רבים מן ההרוגים הם ילדים ואזרחים לא־מעורבים. סוכנויות האו"ם מזהירות מפני רעב ומחסור בתרופות, ובתחילת ספטמבר 2024 נפתח מבצע חיסונים לנגיף הפוליו לאחר אבחון חולה פוליו ראשון וזיהוי הנגיף בדגימות ביוב מעזה. טענות על הרעבה מכוונת וביצוע פשעי מלחמה מוטחות בישראל. חלון הלגיטימיות להמשך הלחימה הולך ונסגר ככל שהזמן חולף. ישראל נאלצת להיעתר ללחץ הבינלאומי, אך אנשי חמאס משתלטים על משאיות המזון שהיא מתירה להכניס לרצועה במסגרת הסיוע ההומניטרי.

אִי־הצלחת ישראל להשלים את השגת מטרות המלחמה המוצהרות והיעדר אמירה ברורה על היום שאחרי המלחמה גורמים לארצות הברית ללחוץ על ישראל להגביל את הלחימה (מול רפיח למשל) ולהיעתר לתנאי עסקה שתאפשר השבת חטופים. הבטחותיו של נתניהו ב־7 באפריל 2024 שאנו "כפסע מהניצחון" אינן נתפסות בעיני רבים בישראל כאמינות. תחושת הדשדוש בלחימה מוצאת ביטוי בהתנצחות ובהטלת האשמות הדדית בין הדרג המדיני לדרג הצבאי. ב־18 ביוני 2024 אמר דובר צה"ל דניאל הגרי כי הדיבור על השמדת חמאס "זה פשוט לזרות חול בעיני הציבור", מאחר שמדובר ברעיון "הנטוע בלבבות של האנשים". לדבריו, כדי להחליש את חמאס יש לכונן שלטון חדש ברצועת עזה, ועל כך אחראי הדרג המדיני.

דווקא בעת הלחימה ראש הממשלה אינו מצליח לזכות באמון של רוב העם, והפגנות ברחבי הארץ דורשות את התפטרותו ואת קיומן של בחירות מוקדמות. סקר מכון פיו, לדוגמה, מצא במאי כי 58% מהישראלים מחזיקים בעמדות שליליות כלפי נתניהו, שיא שלילי מאז שנת 2013, אז הוחל בעריכת סקרי פיו בישראל. הביקורת בקרב הציבור הישראלי על נתניהו מתגברת גם בשל המשפטים המתנהלים נגדו ומכתב האזהרה ששיגרה אליו ועדת החקירה הממלכתית לפרשת הצוללות וכלי השיט, שבו נכתב כי הוא "סיכן את ביטחון המדינה ופגע ביחסי החוץ ובאינטרסים כלכליים של מדינת ישראל" (24 ביוני 2024).

למרות אובדן האמון בראש הממשלה, סקרים שנעשו בספטמבר הראו כי הליכוד בראשות נתניהו התחזקה והגיעה למספר המנדטים הגדול ביותר מבין כל המפלגות הקיימות. המלחמה השיבה את סוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני לסדר היום העולמי. המתווה שהציג נתניהו לעתיד הרצועה (23 בפברואר 2024) אינו זוכה לתמיכה בינלאומית. נתניהו הבהיר כי לאחר השמדת חמאס ישראל תשמור בטווח הזמן הבינוני על חופש פעולה ביטחוני בעזה, תיצור בשטח הרצועה רצועת ביטחון לאורך הגבול, תפעל למניעת הברחות לרצועה מגבול מצרים, תעביר את הניהול האזרחי ליד גורמים מקומיים שאינם קשורים לטרור ותאפשר את שיקום הרצועה רק לאחר שהיא תפורז. על רקע הימנעותה של ממשלת ישראל להציג את החזון שלה לפתרון הסכסוך, ננקטים מהלכים חד־צדדיים בסוגיה. ספרד, נורווגיה ואירלנד הודיעו כי הן מכירות במדינה פלסטינית (22 במאי 2024), ובכך

הצטרפו ל-144 מדינות נוספות שהצהירו זאת בעבר. המהלכים הבינלאומיים להכרה חד-צדדית במדינה פלסטינית מוצגים בידי נתניהו כ"פרס עצום לטרור שלא היה כדוגמתו" (18 בפברואר 2024). ואכן, התחייבות ל"רעיון המדינה הפלסטינית" כרכיב מרכזי בפתרון המשבר היא קשה לעיכול לישראלים רבים, מהותית ורגשית, הן על רקע אימי 7 באוקטובר והן לנוכח היעדרם של ביטויי אמפתיה מצד המחנה הפלסטיני המצדד בפשרה מדינית, כלפי הישראלים שנפלו קורבן לפשעי המלחמה הנוראים שביצע חמאס. אומנם נרשמה התבטאות ביקורתית של ארגון פתח' נגד חמאס – "גרמתם לכיבוש מחדש של עזה, לנכבה של העם הפלסטיני" (16 במרץ 2024), אך מנהיגי פתח', למשל ג'יבריל ראג'וב, הטילו את האשמה למתקפת חמאס על ישראל, ו-71% מן הציבור הפלסטיני הצדיקו את המתקפה.

למרות ההסתייגות הישראליות, ארצות הברית פעלה לגבש הסדר אזורי שבמסגרתו יסומן אופק של פתרון קבע על פי נוסחת "שתי המדינות". מדינות ערב, אלו מהן שארצות הברית מבקשת כי יספקו כוחות לניהול הרצועה, מתנות את הסכמתן בהתחייבות ישראלית לכינונה בעתיד של מדינה פלסטינית. ארצות הברית מעוניינת שפתרון המשבר בעזה ישתלב בהסדר אזורי שיכלול נורמליזציה ישראלית-סעודית, יאפשר היערכות מול האיום האיראני ויתאים לאינטרס האמריקאי בתחרות הבין-מעצמתית החריפה שהיא מנהלת מול סין ורוסיה. ארצות הברית מעוניינת גם ליישם את התוכנית שהוכרז עליה בפסגת ה-G 20 בניו דלהי (בספטמבר 2023) – לבנות מסדרון סחר שישלב מסילות רכבת ונתיבי ים ויחבר את הודו עם המזרח התיכון ואירופה ואשר יכלול גם את ישראל. חזית הצפון

חיזבאללה הצטרף לעימות מראשיתו, ומאז לא פסקו חילופי האש שכפו את פינוי יישובי הצפון הסמוכים לגבול. 80 אלף אנשים, פליטים בארצם, מבטאים בלשון קשה את אכזבתם מאי-הצלחתו של צה"ל להרתיע את חיזבאללה ומהיעדר סיוע ממשלתי נאות. הטילים, הכטב"מים ופגזי הנ"ט שמשגר חיזבאללה גורמים לאבדות בנפש ולהרס רב. טענת הממשלה שאין לישראל עניין להישאב לחזית נוספת בטרם תושגנה מטרות הלחימה בחמאס אינה מקילה את תסכולם של תושבי הצפון. במקרה של מלחמה כוללת, ישראל תתמודד מול צבא מאומן שברשותו כ-140 אלף טילים ורקטות, חלקם מדויקים. בתרגיל מלחמה שערך צה"ל אשתקד (בשנת 2023) הופעל תרחיש של שיגור 1,500 רקטות וטילים לישראל כל יום. נשיא ארצות הברית, ג'ו ביידן, במסגרת מאמציו למנוע התלקחות כוללת בצפון, שלח לכאן את יועצו עמוס הוכשטיין כדי לנסות ולהגיע להסדר להפסקת אש. חיזבאללה העלה את דרישותיה של לבנון בעניין תוואי הגבול (יש לטענתם 13 נקודות מחלוקת), אך נראה כי סיום העימות בצפון ימתין לסיום המלחמה בעזה, אלא אם יתפתח למלחמה כוללת. הציבור הלבנוני וממשלתו חוששים מהתפתחות שכזו, והדבר מובא בחשבון במכלול השיקולים של חיזבאללה. הכלכלה הלבנונית במשבר עמוק, וישראל מזהירה כי במלחמה כוללת תחזור לבנון ל"תקופת האבן".

לא ברור אם הצדדים ישמרו על כללי המשחק של העימות, שניכר כי חלה בו הסלמה הדרגתית, מה גם שגורמים בממשלה ובמערכת הביטחון גורסים כי על ישראל ליזום מלחמה נגד חיזבאללה. הסלמה חריפה בעימות הסתמנה בעקבות הריגתם של 12 ילדים ונערים ביישוב הדרוזי מג'דל שמס שברמת הגולן מהתפוצצות טיל ששיגר חיזבאללה (27 ביולי 2024). מדובר בפגיעה הקשה ביותר באזרחים בחזית הצפון מאז תחילת המלחמה. בתגובה חיסל צה"ל שלושה ימים לאחר מכן את ימינו של נסראללה, פואד שוכר מוחסן, בלב ביירות. התגובה רחבת ההיקף של חיזבאללה, שתכנן לשגר כ-

6,000 טילים וכטב"מים, ובכללם עשרות לעבר תל אביב, סוכלה באמצעות תקיפה מקדימה של ישראל באמצעות כ-100 מטוסים, שהשמידו אלפי כני משגרים (25 באוגוסט 2024). פעולה מוצלחת זו הסתמכה על מודיעין מפורט ומדויק שהביא פרשנים זרים למסקנה שהמודיעין הישראלי מתאושש מן הכשל הנורא של 7 באוקטובר.

סקירה זו נחתמת כאשר ניצב סימן שאלה אם העימות בצפון יהפוך למלחמה כוללת, זאת על רקע ההסלמה החריפה בעקבות "מתקפת הביפרים" המיוחסת לישראל ואשר גרמה למותם של עשרות פעילי חיזבאללה ולפציעתם של כ-3,500 נוספים, ובהמשך חיסולם מן האוויר בביירות של מפקדי כוח העילית רדואן. חיזבאללה הגיב בירי כבד של רקטות לאזור חיפה ועמק יזרעאל (21 ספטמבר 2024), כאשר תלויה באוויר שאלת הכיוון אליו יפנה העימות.

העימות ישראל-איראן

בשנה החולפת התרחשה קפיצת מדרגה משמעותית בעימות המתמשך בין ישראל לאיראן. השינוי הדרסטי התרחש בלילה שבין 13 ל-14 באפריל 2024, כאשר איראן, בניגוד להערכות המודיעין הישראלי, מימשה את איומה להגיב קשות על ההתנקשות הישראלית במוחמד רזא זאהדי, מפקד כוח קודס האיראני בלבנון ובסוריה. איראן שיגרה לעבר ישראל 300 טילים בליסטיים, טילי שיוט וכטב"מים. כ-9 מהם פגעו בשני בסיסים של חיל האוויר, אך רובם יורטו או כשלו בדרכם. בבלימת התקיפה השתתפו ארצות הברית, בריטניה ומדינות ערביות סוניות באזור, עדות לפוטנציאל הקמתה של קואליציה אזורית נגד תוקפנותה של איראן, וגם הטלת סימן שאלה על תקפות תפיסת הביטחון הישראלית, שלפיה עליה לסמוך רק על עצמה לצורך הגנתה. ב-19 באפריל הגיבה ישראל בתקיפה כירורגית מוגבלת באזור העיר האיראנית אספהאן. התקיפה המוגבלת שידרה כי ישראל אינה מעוניינת להיגרר לעימות מלא. מאזן ההרתעה השתנה אפוא לרעתה של ישראל, שמעתה תיאלץ לשקול תגובה איראנית מסיבית על פעולותיה של ישראל נגדה. הריגתו של מנהיג חמאס אסמאעיל הנזיה בעת ששהה בבית הארחה רשמי בטהרן (31 ביולי 2024) הניבה איומים איראניים על מחויבותם לתגמול קשה, שלא מומש עד למועד חתימתה של סקירה זו (תחילת ספטמבר 2024). פרשנים העריכו כי תגבור כוחותיה של ארצות הברית באזור, יחד עם מסרי האזהרה הנוקשים שהעבירה לאיראן, היוו שיקול בהחלטתה של טהרן שלא להגיב בשלב זה.

איראן אינה מגבילה את תוקפנותה למזרח התיכון, ועל פי גילוי המוסד ביום 30 במאי 2024 היא מגייסת ארגוני פשיעה באירופה לפגיעה במטרות ישראליות ויהודיות. ואכן, בחודש מאי הוטלו רימונים לעבר שגרירות ישראל בבריסל, ובוצע ירי לעבר השגרירות בסטוקהולם.

איראן דבקה ביעדה האסטרטגי לבצר את מעמדה במזרח התיכון, ולשם כך היא פועלת להחלשת ישראל ולדחיקת ארצות הברית מן האזור. המלחמה בעזה חשפה את נזקה של "חגורת האש" שאיראן עמלה להדק סביב ישראל: סיוע לחמאס בחימוש ובהכשרה צבאית, העצמת כוחו של חיזבאללה וטיפול החות'ים בתימן והמיליציות השיעיות בעיראק ובסוריה. נשיא סוריה, בשאר אסד, שארצו עדיין מלקקת את פצעייה ממלחמת האזרחים העקובה מדם, מורתע בשלב זה ונזהר מלהצטרף למתקפה על ישראל מחשש לכיסאו.

בד בבד, וחרף הסנקציות המופעלות נגדה ופעולות הסיכול נגד אנשיה המיוחסות לישראל, איראן אינה עוצרת את תהליך הפיכתה למדינת סף גרעינית. היא מפתחת ומפעילה צנטריפוגות מתקדמות ומעשירה אורניום לרמה של 60% (לנשק גרעיני דרושה רמת העשרה של 90%). הסכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) מתריעה מפני אי-שיתוף הפעולה המתמשך הנדרש מאיראן לצורך פיקוח על מתקני הגרעין. ב-27 באוגוסט 2024 היא עדכנה כי איראן מגדילה את מלאי האורניום שברשותה ומחזיקה ב-164.7 ק"ג של אורניום המועשר עד 60%, עלייה של 22.6 ק"ג מאז הדוח שפורסם שלושה חודשים קודם לכן. מומחים מעריכים כי אם תתקבל באיראן החלטה פוליטית להעשיר את האורניום שצברה לרמה צבאית, יידרשו לה לשם כך כשבועיים. הדעות חלוקות על משך הזמן שיידרש לה כדי לבנות את מנגנון הפיצוץ ולהתאימו לראש נפץ של טיל בליסטי, אך אין עוררין על כך שיש בידיה האפשרות לפתח יכולות אלה. יועץ בכיר של האייתוללה עלי חמינאי, המנהיג העליון של איראן, התייחס בלשון מאיימת לאפשרות שישראל תתקוף את מתקני הגרעין של איראן: "לא קיבלנו החלטה לייצר נשק גרעיני, אבל אם קיומה של איראן יהיה נתון לאיום, לא תהיה ברירה אלה לשנות את הדוקטרינה הגרעינית שלנו" (9 במאי 2024). בניגוד לתקוותה של ישראל, ארצות הברית אינה מובילה מהלך שתכליתו להכריע את העימות עם איראן, אלא להכילו.

ישראל נוכח הזירה הבינלאומית

הזירה העולמית מתאפיינת בתחרות בין-מעצמתית עזה, המדרדרת את הסדר העולמי ומקשה על פעולה בין-מעצמתית מתואמת מול איומים גלובליים: תפוצת הנשק הגרעיני, התחממות כדור הארץ, הסכנות הכרוכות בהתפתחות שימושי הבינה המלאכותית ועוד. ליריבות בין המעצמות יש השלכות גם על המלחמה שישראל שקועה בה. תמיכתה של ארצות הברית בישראל מעניקה תחמושת רטורית לסין ולרוסיה, כאשר הן טוענות שארצות הברית אינה מתאימה להוביל את הסדר העולמי משום שהיא פועלת לאורו של סטנדרט כפול. המלחמה מסייעת לנשיא רוסיה ולדימיר פוטין להסיט את תשומת הלב העולמית ממלחמתו באוקראינה, קוטעת תהליכים ליישוב המזרח התיכון שמובילה ארצות הברית ומקשה על כוונתה למקד את האינטרס האסטרטגי שלה באסיה. מאמציה של ארצות הברית להגיע להסדר שיסיים את המלחמה בעזה נובעים, בין היתר, משאיפתה להגיע לעסקה עם ערב הסעודית – גם כדי לגבש מערך אזורי נגד איראן וגם כדי לבלום את תנופת ההשפעה של סין באזור (לאחר שזו תיווכה בהצלחה בין ריאד לטהרן במרץ 2023). ארצות הברית אף מודאגת מכך שהמשך המלחמה עלול להעמיק את מעורבותה של רוסיה בציר האנטי-ישראלי ולגרום בכך להחרפה גלובלית של המתחות הבין-מעצמתית.

המעורבות האמריקאית המוגברת במזרח התיכון תורמת להעצמת שיתוף הפעולה של הציר סין-רוסיה-איראן, ובמקרים מסוימים גם צפון קוריאה. מאז כישלון התקרבותה לוויינגטון, פיונגיאנג מהדקת את קשריה עם מוסקווה, מספקת לה נשק למלחמתה באוקראינה ומארחת את הנשיא פוטין לביקור, שבו נחתם הסכם לשיתוף פעולה אסטרטגי הכולל סעיף של "הגנה הדדית" (20 ביוני 2024). רוסיה וסין, המפגינות נחישות בחתירתן ליתר מעורבות בעיצוב הסדר העולמי, מקיימות תרגילים צבאיים משותפים ומסייעות לאיראן לחמוק מן הסנקציות הבינלאומיות המופעלות עליה. רוסיה רוכשת מאיראן כטב"מים וטילים לצורכי המלחמה באוקראינה וחותרת עימה עסקאות למכירת מטוסי קרב מתקדמים (סוחוי 35), מסוקי תקיפה, אמצעי הגנה אווירית ועוד. סין, הלקוחה העיקרית של הנפט האיראני, מבססת בהתמדה

את חדירתה למזרח התיכון, שכן היא רואה באזור שוק מתפתח לתוצרתה, תחנת מעבר לשוקי אירופה ויותר מכול – מקור אנרגיה (חמישית מהנפט והגז שסין מייבאת מיובא מערב הסעודית). סין היא שותפת הסחר הבכירה של ארצות ערב, וגם המשקיעה הזרה הגדולה ביותר במזרח התיכון.

מבחינת סין ורוסיה, ערכי הדמוקרטיה הליברלית הם לא איום אידאולוגי גרידא, אלא כלי שהמערב מפעיל כדי לערער את משטריהן. אלא שאין להגזים בהומוגניות האידאולוגית של "הגוש האמריקאי". הנאמנות למנהיגותה של ארצות הברית מוגבלת, ומדינות כערב הסעודית וטורקיה נהנות לתמרן בין המעצמות הגדולות ולהפיק את המרב לטובתן. המלחמה שישראל שרויה בה מלמדת כי תלותה בארצות הברית מובהקת וכי אין לה אפשרות תמרון שכזאת.

התחרות הבין-מעצמתית משפיעה על העמדות כלפי המלחמה. סין נמנעה עד כה מלגנות את חמאס, והיא משתמשת במלחמה כדי לנגח את ישראל, ונשיא רוסיה פוטין אף יצר ב-13 באוקטובר 2023 אנלוגיה בין מצור ישראלי אפשרי על עזה למצור שהטילו הנאצים על לנינגרד. בחודשים הקרובים (נכון לתחילת ספטמבר 2024) נדע אם היריבות הבין-מעצמתית תופשר לצורך שיתוף פעולה בין המעצמות כדי להביא להסדר שיסיים את המלחמה, ואולי אף ישפיע על צורתו ומהותו של "היום שאחרי". בעוד שלסין אין עניין בערעור היציבות באזור שמספק לה אנרגיה, רוסיה יכולה להפיק תועלת מעלייה במחיר הנפט והגז. ב-23 ביולי 2024 אירחה סין בבייג'ין מפגש פיוס בין נציגי פתח וחמאס, שכצפוי לא הניב תוצאות מעשיות אך כן העיד על שאיפותיה של המארכת.

הכתף הקרה שמפנות רוסיה וסין לישראל אינה ייחודית רק להן. התמיכה הבינלאומית בישראל שאפיינה את הימים הראשונים לאחר מתקפת חמאס נמוגה לאיטה ככל שנקף הזמן ובהמשך הפכה לאיבה של ממש. בימים הראשונים שלאחר הטבח השמיעו יותר מ-40 מדינות (בכללן הודו, איחוד האמירויות ובחריין) גינויים חריפים כלפי חמאס. כמחציתן, בעיקר מדינות המערב, הביעו תמיכה מפורשת בזכותה של ישראל להגן על עצמה. אלא שהמראות הקשים של 7 באוקטובר נדחקו לקרן זוית, ואת מסך הטלוויזיה כבשו תמונות הסבל, ההרס והאסון ההומניטרי שפקדו את עזה בעקבות פעולות צה"ל ברצועה. ישראל מואשמת בהרעבה מכוונת של האוכלוסייה, במניעת סיוע הומניטרי ובהרג הומני חסר הבחנה של אזרחים חפים מפשע. התבטאויות כמו זו של שר האוצר בצלאל סמוטריץ' ב-5 באוגוסט 2024 – "אף אחד בעולם לא ייתן לנו להמית ברעב או בצמא שני מיליון אזרחים, למרות שזה אולי צודק ומוסרי עד שמחזירים את החטופים שלנו" – מחריפות את הביקורת. במדינות שרחשו ידידות לישראל חל שינוי מגמה חריף בדעת הקהל, ודברי ביקורת וסלידה מהתנהלותה של ישראל נעשו נפוצים בהן יותר ויותר. הקריסה בדעת הקהל בעולם משמעותית וכוללת מאוד בקמפוסים של האוניברסיטאות המובילות בארצות הברית, שם מתקיימות הפגנות ומוכרזות סיסמאות שקוראות למעשה לחיסולה של ישראל: "פלסטין מן הים עד לנהר.!"

היעדר הנכונות מצד ממשלת ישראל להציג יעד מדיני ליום שאחרי המלחמה והתנגדותה לשילוב הרשות הפלסטינית בגוף שיחליף את חמאס בניהול האזרחי של הרצועה מתפרשים בידי רבים בעולם כאישוש לכוונות הכיבוש של ישראל. קריאותיהם של שרים ישראלים לחדש את מפעל ההתנחלות ברצועה תורמות לחשדנות הגוברת באשר למטרות המלחמה של ישראל, וכך גם הדיווחים בתקשורת כאילו הממשלה מקילה ראש באלימות של מתנחלים כלפי פלסטינים בגדה המערבית. במדינות המערב גוברת

המודעות למחיר שהמשך הלחימה גובה מיחסיהן עם העולם הערבי. התעורר אף חשש שישראל מעוניינת לגרור אותן למלחמה אזורית כוללת, ויו"ר המטות המשולבים, גנרל צ'רלס בראון, אף הזהיר ב-24 ביוני 2024 כי מול חיזבאללה, ארצות הברית לא תוכל לסייע לישראל כפי שעשתה בבלימת המתקפה האיראנית בחודש אפריל.

שורה של מנהיגים מן העולם שהתייצבו בישראל לאחר מתקפת חמאס כדי להביע סולידריות עימה (נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן, נשיא צרפת עמנואל מקרון, קנצלר גרמניה אולף שולץ, ראשת ממשלת איטליה ג'ורג'ה מלוני ונוספים) שינו טון והחלו להשמיע גינויים קשים על התנהלותה של ישראל אגב דרישה להפסקת אש. דוגמאות: מקרון: "ישראל חייבת להפסיק להרוג תינוקות ונשים בעזה" (11 בנובמבר 2023); ראש ממשלת קנדה ג'סטין טרודו: "הרג נשים, ילדים ותינוקות בעזה חייב להיפסק" (15 בנובמבר 2023); שר החוץ של האיחוד האירופי ג'וזפ בורל: "ישראל משתמשת ברעב כנשק מלחמה בעזה" (18 במרץ 2024); ושר החוץ של ספרד הודיע ב-17 במאי 2024 כי ארצו סירבה להתיר לאונייה הנושאת תחמושת לישראל לעגון בנמליה. ספרד אף הצטרפה לתביעה של דרום אפריקה נגד ישראל בבית הדין הבינלאומי לצדק בהאג.

השפל במעמדה של ישראל בא לידי ביטוי גם בארגונים הבינלאומיים. אנטוניו גוטרש, מזכ"ל האו"ם, טען ב-24 באוקטובר 2023 כי מתקפת חמאס "לא התרחשה בחלל ריק" אלא על רקע 56 שנות כיבוש ישראלי. ב-11 בינואר 2024 יזמה דרום אפריקה דיון בבית הדין הבינלאומי לצדק בהאג שעניינו האשמת ישראל ברצח עם, והתובע בבית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג דרש להוציא צווי מעצר בגין פשעי מלחמה נגד ראש הממשלה נתניהו ושר הביטחון גלנט, ובה בעת, מתוך יצירת משוואה מחרידה, גם נגד ראשי חמאס יחיא סינוואר, אסמאעיל הנייה ומוחמד דף. מהלך זה מבטא שחיקה מסוכנת במעמדה הבינלאומי של ישראל, שעלול להשליך על קשת של תחומים חיוניים ביחסי החוץ שלה: הכללתה בקבוצת המדינות המנודות, בידוד דיפלומטי עקב אי-יכולת של בעלי תפקידים ישראלים בעבר ובהווה להיכנס לשטחן של מדינות החברות בבית המשפט, תמרוץ מנהיגים זרים להימנע ממפגש עם מנהיגים ישראלים, קושי לגייס תמיכה בינלאומית וסיוע מול האיומים הביטחוניים, ובראשם הגרעין האיראני, סכנה של אמברגו נשק (בריטניה הודיעה בראשית ספטמבר 2024 על הקפאת שורה של משלוחי נשק לישראל), הגבלות על יצוא ביטחוניי ישראל, פגיעה בקשרי הסחר של ישראל עם מדינות אחרות (כך למשל, טורקיה החליטה על הפסקת הסחר עם ישראל, וקולומביה הודיעה על הפסקת יצוא הפחם ממנה לישראל), הטלת חרמות על המדע והאקדמיה הישראלים, הרחבת הלגיטימציה להטלת סנקציות על ישראל, מתן רוח גבית למאמצי הדה-לגיטימציה של ישראל ברחבי העולם וליבוי האנטישמיות. למגמה זו עלולה לתרום הודעת מזכ"ל האו"ם אנטוניו גוטרש ב-7 יוני 2024 על הכללת ישראל ב"רשימה השחורה" של מדינות הפוגעות בילדים באזורי סכסוך. הוא הדין בחוות הדעת שפרסם בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג ב-19 ביולי 2024 שקבעה כי ההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית מנוגדות לדין הבינלאומי וכי על ישראל לסיים בהקדם האפשרי את "משטר הכיבוש" שלה בגדה ובמזרח ירושלים.

ברקע הביקורת הגואה על ישראל גוברת בעולם ההכרה שיש לכפות על ישראל הסכם מדיני. הלחץ הבינלאומי להגעה לפתרון שתי המדינות אילץ את ארצות הברית להשתמש בזכות הווטו שלה באו"ם כדי לבלום במועצת הביטחון של האו"ם החלטת הכרה במדינה פלסטינית (19 באפריל 2024). 12 מתוך

15 המדינות החברות במועצה תמכו בהצעה, שתי מדינות נמנעו (בריטניה ושווייץ), וארצות הברית הייתה היחידה שהתנגדה.

המזרח התיכון: איומים והזדמנויות

אף שהמשטרים במדינות הערביות הסוניות באזור היו רוצים לראות בהיעלמותו של חמאס, התגובות לטבח שביצע לא ביטאו אמפתיה רבה לסבל הישראלי. חששם של ראשי המדינות מתגובת הרחוב המפגין סולידריות עם הפלסטינים הכתיב את התגובות הרשמיות. קול חריג נשמע מאיחוד האמירויות, שהביעה שאט נפש מחטיפתם של אזרחים. הליגה הערבית שהתכנסה בנובמבר 2023 קראה להפסקת אש מיידית ולהטלת אמברגו נשק על ישראל. מדינות מסוימות נקטו צעדי מחאה: החזרת שגרירים, הפסקת טיסות וכד', אך לא נותקו היחסים עם המדינות שיש להן הסכמי שלום עם ישראל. ככל שהמלחמה נמשכת, כך ההתבטאויות של ראשי המדינות הערביות הולכות ומחריפות. בעקבות התקיפה הישראלית ברפיח, שבה נהרגו בשוגג עשרות פלסטינים, האשים משרד החוץ הסעודי את ישראל ב"רצח עם" (29 במאי 2024).

העובדה שישראל לא השיגה את יעדיה לאחר 11 חודשי לחימה, שחיזבאללה תוקף את ישראל ללא הפסק ושאיראן שיגרה מאות טילים וכטב"מים לעברה בלי שנאלצה להתמודד עם תגובה בעוצמה דומה משדרת חולשה ומערערת את כוח ההרתעה הישראלי. רכיב זה בחוסנה של ישראל מושפע גם מן האופן שבו נתפסים באזור יחסיה של ישראל עם ארצות הברית. בתחילת המלחמה נרשמה התייצבותה החד-משמעית של ארצות הברית לצידה של ישראל. אזהרתו הקשוחה של הנשיא ביידן לאויבי ישראל "Don't!" ושיגורן לאזור של שתי נושאות המטוסים לא הותירו ספק באשר לתמיכתה של ארצות הברית בישראל, אך בהמשך כבר החלו להתגלות בה צרימות: ביקורתו החריפה של הנשיא ביידן על התנהלותו של נתניהו ועצירת משלוח אמריקאי של פצצות כבדות לישראל. ביטוי חיובי המסמל תקווה לשדרוג היחסים האזוריים ולהיווצרות קואליציה של ממש בהובלה אמריקאית היה היחלצותן של מדינות באזור לבלימת המתקפה האיראנית על ישראל, אלא שהמשך הלחימה בעזה והיעדר מחויבות ישראלית לפתרון שתי המדינות, כדרישתן של מדינות ערב, מעכבים את התגבשותה של הקואליציה האזורית המדוברת. למרות חשיבותה האסטרטגית של ישראל אין להסיק שחברות הקבוצה ימהרו לסייע לישראל אם היא תיקלע למלחמה כוללת עם איראן, משום שאין להן עניין לחשוף את עצמן לנקמה איראנית.

זאת ועוד, לפני 7 באוקטובר הסתמנו תהליכי הפשרה בין מדינות ערב לבין איראן. מגמת הפגת המתיחות האזורית עולה בקנה אחד עם שאיפותיהם של מנהיגים צעירים כמו יורש העצר הסעודי, הנסיך מוחמד בן סלמאן (MBS) המבקשים לקדם את ארצם לשגשוג ולמודרניזציה מתוך הבנה שעומות אלימים מחבלים בתוכניות הללו. היחלצותה של ארצות הברית למען ישראל במהלך המלחמה בעזה ותפקידה בבלימת מתקפת הטיילים האיראנית ובהובלת המאמץ הבינלאומי נגד ניסיונות החות'ים לפגוע בנתיבי השיט ובישראל משפרים את הדימוי האמריקאי בקרב מנהיגי האזור שהטילו ספק בנכונותה להיאבק למען האינטרסים שלה ושל ידידיה במזרח התיכון (אם כי החות'ים מפגינים יכולות לא צפויות להמשיך ולשבש את נתיבי השיט בים האדום). בצד ההישענות הביטחונית על ארצות הברית, עדיין נשמרת בקרב מדינות האזור, בדגש על ערב הסעודית, מגמת השמירה על יחסים טובים גם עם רוסיה וגם עם סין,

הרוכשת רבע מכלל תפוקת הנפט הסעודית, כאשר ברקע מוסיף להתנוסס סימן שאלה מוכר על כוח ההתמדה האמריקאי ועל השפעת תוצאות הבחירות הקרבות לנשיאות בארצות הברית על מחויבותה לאזור.

ערב הסעודית – ארצות הברית פועלת לקדם נורמליזציה ישראלית-סעודית כחלק מתפיסה אסטרטגית רחבה שמטרתה להותיר את ערב הסעודית עשירת הנפט במעגל ההשפעה האמריקאי, למנוע את גלישתה לזרועות סין ולייצב חזית מול איראן. שר החוץ הסעודי פייסל בן פרחאן אמר ב־29 באפריל 2024 כי ההסכם עם ארצות הברית "מאוד מאוד קרוב", אך הדגיש כי הדרך היחידה שהסכמים כאלה יכללו נורמליזציה עם ישראל היא שתסלל "דרך אמיתית למדינה פלסטינית". בעקבות הימשכות המלחמה וההתנגדות מצד ממשלת ישראל להתחייב לפתרון שתי המדינות אמר מזכיר המדינה האמריקאי אנתוני בלינקן ב־21 במאי 2024 כי ייתכן שישראל לא תהיה חלק מן ההסכם המבשיל עם ערב הסעודית. גורמי ביטחון בישראל הביעו בעבר חשש מכך שדרישות ערב הסעודית מארצות הברית עלולות להביא הן להפרת הפער האיכותי שישראל נהנית ממנו עתה בהשוואה למדינות ערב, והן מכך שפרויקט גרעין אזרחי יעניק לערב הסעודית את האפשרות להסב אותו בעתיד ליעדים צבאיים ואף ימריץ מדינות נוספות באזור לפנות לאפיק הגרעיני. למרות חידוש היחסים אין לערב הסעודית אשליות באשר לאיראן, והיא מפתחת צבא מודרני (ב־2023 היא דורגה חמישית בעולם בסך ההוצאות הצבאיות). כך, ב־20 בספטמבר 2023 הבהיר יורש העצר הסעודי כי אם איראן תחזיק בנשק גרעיני, ערב הסעודית תהיה חייבת להצטייד בו "מסיבות ביטחון ולצורך של איזון כוחות".

מצרים – המלחמה בעזה מחריפה את המתוחות בין ישראל למצרים. על המדוכה: אינטרסים ביטחוניים חיוניים וגם כלכליים (מאז 2020 ישראל מייצאת למצרים גז טבעי בכמות שהולכת וגדלה). ישראל מעריכה שחמאס הבריח לתוך עזה אמצעי לחימה רבים דרך הגבול עם מצרים, מה שמעורר חשד בעניין כוונותיה של מצרים. השתלטות צה"ל על ציר פילדלפי ומעבר הגבול מעוררת ביקורת מצרית קשה, הרואה בכך הפרה של הסכם השלום בינה לבין ישראל. איתות לכך היה בביקור של רמטכ"ל צבא מצרים ב־5 בספטמבר 2024 לאורך גבול רצועת עזה עם מצרים. מצרים מגנה את פעולות צה"ל ברצועה וחוששת מהגירת פלסטינים לתוך סיני ומהצגתה כמשתפת פעולה עם ישראל בביצוע נכבה פלסטינית נוספת. מצרים אומנם מסייעת, יחד עם קטאר, בניסיונות להגיע לעסקה לשחרור החטופים הישראליים, אך בה בעת היא הודיעה, ב־12 במאי 2024, בעקבות פעולות ישראל ברפיח, כי היא תצטרף לעתירה של דרום אפריקה לבית הדין לצדק בהאג להפסיק את "רצח העם ופשעי המלחמה ברצועת עזה" (לתיק התביעה הצטרפו מאז גם אירלנד, טורקיה, צ'ילה, מקסיקו וספרד).

ירדן – לישראל ולירדן אינטרסים ביטחוניים וכלכליים משותפים, החל בבלימת החתרנות האיראנית וכלה בהספקת מים וגז מישראל לירדן. למרות זאת, התגובות הירדניות למהלכים הצבאיים של ישראל חריפות ביותר. ב־1 בנובמבר 2023 הוחזר השגריר הירדני מתל אביב לעמאן, וב־12 במרץ 2024 הצהירה המלכה ראניה כי "הישראלים חוו 7 באוקטובר פעם אחת, ומאז הפלסטינים חוו את 7 באוקטובר 156 פעמים". למרות העוינות החריפה, ירדן סייעה בבלימת מתקפת הטילים האיראנית על ישראל (אם כי בו בזמן גם הזהירה שלא תתיר פעולת תגמול ישראלית דרך המרחב האווירי שלה). תלותה הכלכלית והביטחונית של ירדן בארצות הברית מאזנת לחיוב את גישתה של ירדן לישראל. המלך חושש שהסולידריות הטבעית של נתיניו עם גורל תושבי הרצועה (יותר ממחצית אזרחי ירדן הם ממוצא פלסטיני) תעצים את כוחה של תנועת האחים המוסלמים בארצו ותערער בכך את יציבות הממלכה. כדי

להפחית את הלחץ הציבורי קיבל חיל האוויר הירדני היתר מישראל להצניח סיוע הומניטרי ברצועה (סלמה, בתו הטייסת של המלך, השתתפה בפעולה).

טורקיה – תהליך שינוי הטון במדיניות החוץ הטורקית, שהפכה לפייסנית יותר על רקע המשבר הכלכלי שפקד את טורקיה, כלל לפני 7 באוקטובר גם מהלכי הפשרה מול ישראל. טורקיה שאפה לשמש תחנת מעבר ליצוא הגז הישראלי לאירופה. ב-20 בספטמבר 2023 התקיימה פגישה בין נתניהו לנשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן בעצרת האו"ם בניו יורק, אך מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר השיבה את השליט הטורקי לסורו, כשהוא נענה בהתלהבות למחאה הציבורית הפנימית שהתלקחה במדינתו נגד מהלכיה של ישראל בעזה. בנאומיו הבוטים צידד ארדואן בחמאס והגדירו "ארגון פטריוטי לשחרור לאומי שאינו טרוריסטי", בעוד "נתניהו וממשלתו הם הנאצים בני זמננו" (9 במרץ 2024). נתניהו לא טמן ידו בצלחת והגיב: "ישראל, שמקפידה על חוקי המלחמה, לא תקבל הטפות מוסר מארדואן, שתומך ברוצחים ואנסים של ארגון הטרור חמאס, מכחיש את שואת הארמנים, טבח בכורדים בתוך מדינתו שלו ומעלים מתנגדי משטר ועיתונאים" (9 במרץ 2024). הנשיא הטורקי הרחיק עוד באיומו: "כפי שנכנסנו לקרבאך וללוב, נעשה את אותו הדבר לישראל" (28 ביולי 2024). בהמשך, בעקבות הריגתה של פעילת זכויות האדם ממוצא טורקי במהלך הפגנה ליד שכם, הוא קרא למדינות אסלאמיות ליצור ברית נגד "האיום הגובר של התרחבות" מצד ישראל (7 בספטמבר 2024). תקופות השפל ביחסים בשנים קודמות לא פגעו בסחר בין שתי המדינות (ישראל מייבאת מטורקיה מוצרים בסכום של כ-7 מיליארד דולר ומייצאת אליה מוצרים בסכום של כ-2.5 מיליארד דולר), אלא שהפעם ארדואן החליט לקטוע לחלוטין את קשרי הכלכלה (2 במאי 2024).

משולש היחסים: ירושלים-ווינגטון-יהדות ארצות הברית

מאז טבח 7 באוקטובר נחשפים הן ביטויים מרשימים של מחויבותה של ארצות הברית לישראל והן סדקים משמעותיים ביחסים המיוחדים שבין שתי המדינות. רישומי המלחמה אינם פוסחים על יהדות ארצות הברית, הניצבת מודאגת נוכח מגמת אנטישמיות גוברת ומחאה אנטי-ישראלית בקמפוסים של המוסדות להשכלה גבוהה ששולבות בה יחדיו אנטי-ציונות ואנטישמיות. כל אלה מאתגרים את חוסנו של משולש היחסים האסטרטגי ירושלים-ווינגטון-יהדות ארצות הברית. הזעזועים הפוליטיים והחברתיים בישראל והקרבה לבחירות בארצות הברית בנובמבר מוסיפים מורכבות למציאות הסבוכה גם כך.

השמירה על חוסנו של ה"משולש", מכפיל כוח מכריע לעוצמת ישראל והעם היהודי, היא אתגר מתמשך לממשלות ישראל המחייב לשמור הן על אהדה אמריקאית, דו-מפלגתית, לישראל הן על זיקתה של יהדות ארצות הברית לישראל. ליחסי ירושלים-ווינגטון אין תחליף, והם חיוניים לביטחונה, לכלכלתה ולמעמדה הבינלאומי של ישראל. המלחמה חשפה את תלותה של ישראל בארצות הברית, ולכן גם את חשיבותה של יהדות ארצות הברית בטיפולם ובתחזוקם של יחסים חיוניים אלה. היהודים בארצות הברית הם בעלי עוצמה וכוח השפעה, הם מאורגנים היטב, והם משולבים בעמדות בכירות בכל תחומי החיים – בפוליטיקה, בכלכלה, בתרבות, באקדמיה ובפילנתרופיה. השמירה על עוצמתו של "משולש היחסים" הזה אינה מלאכה פשוטה לנוכח המגמות המאיימות להחליש את חוסנו: מחד גיסא – שינויים דמוגרפיים פנים-אמריקאיים בצד קיטוב אידאולוגי מחריף ההופכים את ישראל, שלא מרצונה, לסוגיה

תלוית מפלגה; ומאידך גיסא – תהליכים אנטי־ליברליים בחברה הישראלית המעמיקים את הפערים בתפיסה ובערכים הן מול הציבור האמריקאי (בדגש על הדור הצעיר) והן מול חלק נכבד מיהדות ארצות הברית (כ־70% מהם תומכים במפלגה הדמוקרטית).

המלחמה העלתה אל פני השטח את המחלוקת הפנימית בקרב יהדות ארצות הברית בנושא ישראל. כך למשל, סקר שערך המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה ב־11 במאי 2024 מלמד כי 30% מן הנשאלים צידדו בטענה שישראל מבצעת רצח עם בעזה, ו־52% תמכו בהחלטת הנשיא ביידן לעצור משלוחי נשק לישראל כדי להרתיעה מלתקוף ברפיח. השדולה היהודית, J-Street, המקורבת למפלגה הדמוקרטית, קראה ב־28 במאי 2024 לנשיא להרחיב את הגבלת משלוחי הנשק לישראל והביעה התנגדות להטלת סנקציות על בתי הדין בהאג הפועלים נגד ישראל.

בחודשים שקדמו למתקפת חמאס נחשפו מחלוקות של ממש בין ירושלים לממשל בארצות הברית בנושאי הרפורמה החוקתית, הטיפול באיום האיראני, המכלול הפלסטיני והסיוע לאוקראינה. עמדות ממשלת ישראל בנושאים נוספים – דת ומדינה, מעמד הזרמים הפרוגרסיביים, זכויות הפרט – העמיקו את המגמות של ניכור והתרחקות בקרב יהדות ארצות הברית. האופן שבו המלחמה בחמאס מאתגרת את חוסנו של המשולש האסטרטגי כרוך אפוא במערכת יחסים שנסדקה קודם לכן. בימים הראשונים שלאחר מתקפת 7 באוקטובר עמדה ארצות הברית מאחורי ישראל ללא סייג. כאמור, הנשיא ביידן ביטא בתגובותיו תמיכה ואמפתיה יוצאות דופן, שיגר שתי נוסאות מטוסים לאזור והזהיר את אויבי ישראל שלא להצטרף ללחימה (10 באוקטובר 2023). הוא הורה להטיל וטו על הצעות החלטה במועצת הביטחון שקוראות להפסקת אש וטס לישראל לביקור הזדהות מרגש (18 באוקטובר). יומיים לאחר מכן הוא פנה לקונגרס בבקשה לאשר סיוע מיוחד לישראל בסך 14.3 מיליארד דולר (האישור התקבל ב־24 באפריל 2024). לביטויי התמיכה הסוחפים התלוו אמירות שחשפו את זרעי המחלוקת שתעמיק בהמשך. ארצות הברית הזהירה את ישראל שלא לחזור על הטעויות שהיא עצמה עשתה לאחר פיגועי 11 בספטמבר, להימנע מיצירת משבר הומניטרי, לכבד את חוקי המלחמה ולא לפעול מתוך יצר נקמה. במאמר בעיתון וושינגטון פוסט, ב־18 בנובמבר 2023, ניסח הנשיא ביידן את היעד ל"יום שאחרי" שמהותו המדינית עומדת בסתירה מוחלטת לעמדותיה של ממשלת ישראל: "פתרון שתי המדינות: שני עמים החיים זה לצד זה עם מידות שוות של חירות, אפשרויות וכבוד". הנשיא מנה את העקרונות המנחים שיובילו אל היעד: "עזה לעולם לא תהיה עוד בסיס של טרור, לא תהיה עקירה כוחנית של פלסטינים מעזה, לא יהיו כיבוש מחדש, לא מצור יבשתי וימי ולא לקיחת שטחים מהטריטוריה של עזה [...] רצועת עזה והגדה המערבית צריכות להיות מאוחדות תחת ממשל אחד – תחת שלטונה של רשות פלסטינית משוקמת [revitalized] בדרך לפתרון שתי המדינות."

ואכן, ככל שחולף הזמן, המחלוקות בין המדינות הופכות גלויות ובוטות יותר. ישראל מצטיירת כמי שנלחמת בלי שסימנה לעצמה יעד אסטרטגי ל"יום שאחרי" שממנו אפשר לגזור מהלכים טקטיים בשטח. גם לאחר חודשים ארוכים של לחימה ברצועה, ישראל לא השיגה את היעדים שעליהם היא הכריזה בתחילת המלחמה, וצה"ל אינו מקפיד, לפי השקפתה של ארצות הברית, להגן על חייהם של חפים מפשע. ארצות הברית, המובילה את המשא ומתן לשחרור החטופים, מבטאת מדי פעם את אי־שביעות הרצון שלה מעמדות הצד הישראלי. לנוכח התעקשותו של נתניהו על אחיזה ישראלית קבועה בציר פילדלפי, בכירים אמריקאים אומרים לתקשורת כי ארצות הברית מסוגלת לחסום ביעילות את

גבול הרצועה עם מצרים בלי שתידרש נוכחותו של צה"ל בשטח. כאשר נשאל הנשיא ביידן אם ראש הממשלה נתניהו עושה מספיק כדי להשיג עסקה לשחרור החטופים הוא השיב: "לא". הממשל מתוסכל מכך שישראל אינה קשובה לבקשותיו, מה שמצטייר ככפיות טובה ישראלית והתעלמות מן האינטרסים המדיניים שלו. ואכן, בארצות הברית נשמעים קולות, בעיקר באקדמיה, הקוראים לעשות הערכה מחדש של היחסים עם ישראל ולנהוג בה כבכל מדינה, על פי האינטרסים של ארצות הברית ותו לא. בד בבד חברי קונגרס הנמנים עם האגף השמאלי של המפלגה הדמוקרטית קוראים לבחון את הסיוע לישראל ולהתנותו בהתנהלותה. (גם הקוטב הימני של המפלגה הרפובליקנית מציב אתגר לישראל משום תמיכתו במדיניות בדלנית המתנגדת לסיוע חוץ.)

הנשיא ביידן מתמודד עם ביקורת שהוטחה בו מבית ומחוץ על תמיכתו חסרת הסייגים בישראל. קודם שהודיע על פרישתו מן המרוץ לנשיאות, אימו המצביעים המוסלמים להסיר ממנו את תמיכתם, שהייתה חיונית עבורו במדינות שבכוון להטות את הכף: מישיגן, פנסילבניה ואוהיו. ב-14 בנובמבר 2023 שיגרו אליו 500 אנשי ממשל איגרת ביקורתית חריגה על מדיניותו זו ודרשו שיפעל להפסקת אש בעזה.

הביקורת האמריקאית מתחזקת לנוכח סירובה של ישראל לשתף פעולה עם מימוש התוכנית שגיבשה ארצות הברית ואשר נועדה ליצור קואליציה ביטחונית אזורית מול האיום האיראני על ידי כינון נורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית. ממשלת ישראל ממאנת למלא את התנאי שהציבה ערב הסעודית: נכונות להציב אופק מדיני של פתרון שתי המדינות. בארצות הברית אף התעוררו חשדות שישראל מנסה לגרור אותה שלא מרצונה למלחמה אזורית. שמן למדורה זו מוסיפים שרים בממשלת ישראל בהכרזותיהם על קידום מפעל ההתנחלות ותופעות של פגיעת מתנחלים בפלסטינים. על רקע זה חתם הנשיא ביידן ב-1 בפברואר 2024 על צו מינהלי המאפשר להטיל סנקציות על מי שנמצא מעורב במעשים אלימים בגדה המערבית. בצו נכתב שהנשיא מוצא כי "האלימות הקשה מצד מתנחלים קיצוניים, העקירה הכפויה של אנשים וכפרים והרס הרכוש הגיעו לרמות בלתי נסבלות". הצו אוסר על מימון מי שהסנקציות מכוונות נגדו, ולכן מוסדות פיננסיים ישראלים, בתמיכת בנק ישראל, מיהרו להגביל את הפעילות בחשבונות המתנחלים מחשש שגם הם יהיו מטרה לסנקציות אמריקאיות. למהלך זה עלולות להיות השלכות קשות ביותר על מפעל ההתנחלות ביהודה ושומרון. בעקבות ארצות הברית נקטו מדינות נוספות – בריטניה, צרפת, ספרד וניו זילנד – צעד דומה, ונפתח תהליך לאמצו באיחוד האירופי. קנדה אף הטילה סנקציות על ארגון "אמנה", זרוע ההתיישבות העיקרית של המתנחלים, וביטלה את מעמדה של קרן קיימת לישראל כעמותה פטורה ממס בעקבות תלונות פלסטינים מקומיים על פעילותה בגדה.

למרות הביקורת בעולם הכריז שר הביטחון גלנט ב-2 במאי 2024 על החלטה, הצהרתית במהותה, שתחולת החוק המאפשר לחזור לשטחי הגדה שפנו בהתנתקות תורחב. הנשיא ביידן לא ברר במילים כאשר הזהיר בריאיון לרשת NBC ב-27 בפברואר 2024 כי עם "הממשלה המאוד שמרנית, עם בן גביר ואחרים [...] הם יאבדו את התמיכה העולמית". ארצות הברית הפגינה את האי-נחת שלה מן הטיפול הישראלי במשבר ההומניטרי בעזה בכך שיזמה את הצנחת הסיוע (החל ב-2 במרץ 2023) ואת בניית המעגן הצף לקליטת אוניות סיוע. בנאומו על מצב האומה ב-7 במרץ 2024 התרה ביידן בישראל שלא תשתמש בסיוע ההומניטרי כב"קלף מיקוח". הוא תיאר באמפתיה רבה את מצב הפלסטינים בעזה ולמעשה אישר את נתוני האבדות שבעבר הביע ספק בנכונותם: "יותר מ-30 אלף פלסטינים נהרגו.

רובם אינם חמאס. אלפים ואלפים הם נשים וילדים חפים מפשע. ילדים וילדות הפכו יתומים. כמעט 2 מיליון פלסטינים נתונים להפצצות או שהם עקורים. בתים הרוסים, שכונות הרוסות, ערים חרבות. משפחות ללא מזון, מים, תרופות. זה קורע לב". ב-9 במרץ קבע ביידן כי "נתניהו מזיק לישראל יותר מאשר מסייע לה". לכך הגיב נתניהו ואמר כי הנשיא טועה וכי מדיניותו שלו נהנית מתמיכה של רוב הישראלים. היחסים המתוחים החריפו כאשר נתניהו התלונן פומבית ב-18 ביוני שארצות הברית מעכבת זה כמה חודשים העברת נשק לישראל.

התבטאויות קיצוניות של שרים בממשלת ישראל דוגמת איתמר בן גביר ובצלאל סמוטריץ' מציבות, מנקודת המבט האמריקאית, סימן שאלה על נאמנותה של ישראל לערכי היסוד הדמוקרטיים-ליברליים שעל בסיסם נבנו היחסים המיוחדים בין שתי המדינות. השר עמיחי אליהו הצהיר ב-5 בנובמבר 2023 כי הטלת פצצת אטום על רצועת עזה היא "דרך אחת" להיאבק בחמאס; שר החינוך יואב קיש אמר ב-8 בנובמבר שהוא אינו פוסל מהלך שבו התנחלויות תחזרנה לרצועת עזה; השרים בן גביר וסמוטריץ' מדברים על הגירת פלסטינים מעזה; ובן גביר קבע ב-4 בפברואר 2024 כי "אם טראמפ היה בשלטון, ההתנהלות של ארצות הברית הייתה שונה לחלוטין"; ב-24 באפריל הצהיר שר התפוצות עמיחי שיקלי כי "אם הייתי אזרח אמריקני עם זכות הצבעה, הייתי בוחר בטראמפ וברפובליקנים"; וב-9 במאי, לאחר שהנשיא האמריקאי הזהיר כי יעצור משלוחי נשק לישראל אם היא תפלוש לרפיח, צייץ בן גביר: "חמאס & ביידן."

אי-נכונותה של ישראל להבהיר את תוכניתה ל"יום שאחרי" ממריצה את הממשל לנקוט יוזמה משל עצמו, ומזכיר המדינה בלינקן גילה בריאיון לרשת CBS ב-12 במאי 2024 כי "אנחנו עוסקים כבר שבועות רבים בפיתוח תוכניות אמינות לביטחון, למשילות, לשיקום. לא ראינו אותן באות מישראל". לחצה של ארצות הברית להגיע לעסקה להפסקת אש ולשחרור החטופים ולאפשר את הרחבת הסיוע ההומניטרי הולך וגובר. מנהיג הרוב הדמוקרטי בסנאט, היהודי צ'אק שומר, קרא בנאומו ב-14 במרץ 2024 לבחירות בישראל ותיאר את נתניהו כמי ש"איבד את דרכו בכך שאפשר לשרידותו הפוליטית להתחזק על פני טובתה של ישראל. הוא הכניס את עצמו לקואליציה עם גורמי ימין קיצוני כמו השרים סמוטריץ' ובן גביר [...] התמיכה בישראל בעולם צנחה לשפל היסטורי. ישראל לא יכולה לשרוד אם היא תהפוך למנודה". הנשיא ביידן העניק תמיכה לדבריו. למורת רוחה של ישראל, ארצות הברית נמנעה ב-25 במרץ 2024 מהטלת וטו בהצבעה במועצת הביטחון של האו"ם על ההחלטה שקראה להפסקת אש מיידית במהלך חודש הרמדאן בלי להתנות אותה בשחרור החטופים. בעקבות הריגתם הטראגית של שבעת עובדי הסיוע מארגון "המטבח העולמי" (3 באפריל 2024) אמר ביידן: "ישראל לא עשתה די כדי להגן על עובדי סיוע המנסים לספק עזרה הנחוצה נואשות לאזרחים". בשיחה קשה עם נתניהו הוא איים בעצירת סיוע ביטחוני ודיפלומטי, ואף עיכב שיגור חימושים כבדים. בהמשך, ב-4 ביוני, הוא האשים את נתניהו שהוא מאריך את המלחמה משיקולים פוליטיים. לכל הביקורת הזאת התלוו גם צעדים בוטים, כמו הצטרפות הבית הלבן ב-28 במאי 2024 לעמדות שכבר הכריזו עליהן צרפת וגרמניה המתנגדות להטלת סנקציות על בית הדין הפלילי הבינלאומי בגין התנהלותו האנטי-ישראלית.

בניגוד למדיניות המסורתית של ישראל לטפח אהדה דו-מפלגתית כלפיה, הנושא הישראלי הופך לסוגיה במחלוקת בין המפלגות בארצות הברית. מקורבו של טראמפ, דייוויד פרידמן, ששירת כשגריר ארצות

הברית בישראל, השמיע ב־25 באפריל 2024 האשמה חמורה שלפיה "תחת המשמרת של ג'ו ביידן הייתה הזנחה מוחלטת בכל הקשור לחובה להגן, או אפילו לגנות, התקפות נגד העם היהודי". תופעה זו מואצת בשל הבחירות הקרבות לנשיאות בנובמבר 2024. המועמד הרפובליקני דונלד טראמפ הצהיר ב־19 במרץ 2024 כי "המפלגה הדמוקרטית שונאת את ישראל [...] כל יהודי שמצביע למפלגה הדמוקרטית שונא את הדת שלו". לדברים אלה הגיב הבית הלבן כי מדובר ברטוריקה אנטישמית נתעבת. ראוי לציין בהקשר זה כי למרות החששות, ביקור ראש הממשלה בנימין נתניהו בארצות הברית עבר בהצלחה יחסית: נתניהו הקפיד שלא לחשוף את העדפותיו באשר לזהות המנצח או המנצחת בבחירות נובמבר לנשיאות, נאומו לפני שני בתי הקונגרס ב־24 ביולי 2024 זכה למחיאיות כפיים רבות, והמפגש עם הנשיא ביידן בבית הלבן סימן את קיצה של תקופה שבה נתניהו נתפס בעיני הממשל כאורח לא רצוי, אם כי חילוקי הדעות בין הצדדים לא נמחקו.

התופעה של ישראל כנושא לקטטה פוליטית לא פסחה על העימות הנשיאותי (10 בספטמבר 2024). האריס ביטאה מחויבות לישראל ולביטחונה וצידדה בזכותה של ישראל להגן על עצמה, אך הדגישה כי "הדרך שבה היא עושה זאת חשובה, כי בה בעת נכון שיותר מדי פלסטינים חפים מפשע נהרגו. ילדים, אימהות". האריס הבהירה כי "אני יכולה להבטיח לכם תמיד שאעניק לישראל את היכולת להגן על עצמה, במיוחד כשמדובר באיראן, ובכל איום שאיראן ושלוחותיה מהווים לישראל, אך אנחנו חייבים להגיע לפתרון שתי מדינות שבו נוכל לשקם את עזה, ולתת לפלסטינים את הביטחון, ההגדרה העצמית והכבוד המגיע להם". טראמפ חזר על טענתו שאילו היה נשיא, "7 באוקטובר" לא היה קורה. הוא הטיח בהאריס כי "אם היא תהיה נשיאה, אני מאמין שישראל לא תתקיים בתוך שנתיים [...] היא שונאת את ישראל. ובו בזמן היא גם שונאת את האוכלוסייה הערבית, כי כל המקום הולך להתפוצץ. ערבים, יהודים, ישראל תיעלם". אשר לאיראן – טראמפ האשים את ממשל ביידן בכך שהוא הפשיר את הסנקציות שהוא, טראמפ, בעת שהיה נשיא, הטיל על טהרן. לדבריו, "איראן הייתה מרוששת כשהייתי נשיא" ולא יכלה להפנות כסף לארגוני הטרור, אך כעת הם עושים זאת, משום ש"עכשיו הם מדינה עשירה".

* * *

אחד הלקחים העיקריים של השנה חולפת מחייב את מקבלי ההחלטות בישראל ובתפוצות לגבש אסטרטגיה כוללת לשיקום חוסנו של משולש היחסים ירושלים-ווינגטון-יהדות ארצות הברית. הסדקים שנתגלעו מסוכנים במיוחד, משום שהם מציבים סימני שאלה מדאיגים על אבני היסוד של מערכת היחסים: הערכים המשותפים, החפיפה באינטרסים האסטרטגיים, התמיכה הדו־מפלגתית, אהדת האליטות והציבור האמריקאי לישראל והסולידריות הטבעית שבין ישראל ליהודי ארצות הברית.